[Nota: Jekk regola hi miktuba bl-aħmar ifisser li m'għadhiex tiswa għax ħaditilha postha regola ġdida; f'dak il-każ, ara l-ġabriet tar-regoli li ħarġu wara. U jekk tiltaqa' ma' xi żball tat-tipa, jekk jogħġbok ikteb lil *info@akkademjatalmalti.com* biex nirranġawh.]

AĠĠORNAMENT
tat-*Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* (1924)

L-EWWEL PARTI

L-Akkademja tal-Malti, li twaqqfet fl-1920 b'risq iż-żamma, il-ħarsien u t-tixrid tal-Ilsien Nazzjonali, fl-1988 ħatret kummissjoni biex taġġorna l-ortografija tiegħu, speċjalment għal dak li għandu x'jaqsam mat-*Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* (1924) u b'hekk tlaħħaq mal-ħtiġiet li feġġew fi żminijietna. Din il-kummissjoni qablet li l-bażi tal-ortografija tal-Malti tibqa' dik imfissra fit-*Tagħrif*[1] u fiż-*Żieda mat-Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* (1984).

Wara bosta laqgħat, il-Kummissjoni ressqet il-proposti tagħha dwar l-ewwel parti ta' xogħolha lill-Kunsill tal-Akkademja. Il-Kunsill tal-Akkademja qabel li dawn il-proposti għandhom ikunu s-sies ta' diskussjoni f'seminar li kellu jsir għall-imseħbin kollha tal-Akkademja u għal dawk il-kittieba u l-għalliema li għandhom għal qalbhom l-ortografija tal-Ilsien Malti.

Is-seminar sar nhar is-Sibt, 2 ta' Novembru 1991 fid-dar tal-għaqda *Din l-Art Ħelwa*, Triq Melita, il-Belt. Is-seminar tqassam f'żewġ sessjonijiet, waħda filgħodu l-oħra wara nofsinhar.

F'diversi laqgħat il-Kunsill tal-Akkademja tal-Malti għarbel il-proposti kollha li ngħataw matul is-seminar u issa qiegħed ixandar dan ir-rapport finali dwar ir-regoli li kienu deċiżi. Dan 'il quddiem se jwassal għall-ħruġ mill-ġdid tat-*Tagħrif* rivedut skont dawn id-dokumenti u oħrajn li jistgħu jissawru fil-ġejjieni.

IT-TIENI PARTI

I L-ITTRI TAL-ALFABETT

1. L-Alfabett Malti fih 30 grafema. Dawn huma 24 konsonanti u 6 vokali (ara t-*Tagħrif* pp. 3-5, 116). Għalkemm iż-żewġ grafemi 'għ' u 'ie' jinkitbu b'żewġ ittri kull waħda, jitqiesu bħala għelm wieħed kull darba.

---

[1] Minn issa 'l quddiem *Tagħrif* toqgħod għat-*Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* (1924) u *Żieda* għaż-*Żieda mat-Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* (1984). L-ittri 'T.ċ.' huma taqsira ta' "Tagħrifa ċkejkna".
Għal skop ta' aġġornament qed tingħata r-referenza għalihom skont ir-relevanza tas-suġġett.

L-ALFABETT

IL-GRAFEMA	IL-FONEMA[2]	ISEM L-ITTRA
A, a	/a/	a
B, b	/b/	be
Ċ, ċ	/ʧ/	ċe
D, d	/d/	de
E, e	/e/	e
F, f	/f/	fe
Ġ, ġ	/ʤ/	ġe
G, g	/g/	ge
Għ, għ	//għ//	għajn
H, h	//h//[3]	akka
Ħ, ħ	/h/	ħe
I, i	/i/	i
Ie, ie	/iə/[4]	ie
J, j	/y/	je
K, k	/k/	ke
L, l	/l/	le
M, m	/m/	me
N, n	/n/	ne
O, o	/o/	o
P, p	/p/	pe
Q, q	/'/	qe
R, r	/r/	re
S, s	/s/	se
T, t	/t/	te
U, u	/u/	u

[2] Hawn qed jintuża l-Alfabett Fonetiku Internazzjonali (l-*International Phonetic Alphabet* jew kif inhu magħruf l-*IPA*).

[3] L-'għ' u l-'h' fil-Malti tal-lum huma psewdofonemi. Fil-kitba d-digraff 'għ' jinkiteb GĦ meta l-ittri l-oħra kollha tal-kelma jkunu kapitali.

[4] /iə/ 'ie' hija vokali waħda. Hija wkoll vokali twila. Titqies bħala ittra tal-alfabett u tidħol bejn il-vokali /i/ 'i' u l-konsonanti dgħajfa /y/ 'j' fil-lista alfabetika.
Bħal fil-każ tal-'għ' (ara nota 3), id-digraff 'ie' fil-kitba jinkiteb IE meta l-ittri l-oħra kollha tal-kelma jkunu kapitali. Għal għanijiet prattiċi d-digraff 'ie' jitqiegħed fil-kelma alfabetikament, bħal fl-eżempji li ġejjin: 'ġid', 'ġidd', 'ġiddem', 'ġidra', 'ġie', 'ġieb', 'ġiebja', 'ġieri' u 'ġifa'.

V, v	/v/	ve
W, w	/w/	we
X, x	/ʃ/[5], /ʒ/	xe
Ż, ż	/z/	że
Z, z[6]	/ʦ/, /dz/	ze

2. Meta l-'akka' etimoloġika titlissen dejjem /h/ 'ħ' fl-għerq ta' kelma għandha tinkiteb dejjem 'ħ' fil-kliem kollu mnissel mill-istess għerq (ara t-*Tagħrif*, p. 93 T.ċ.).

Eż. ħejja, raħeb, ġieħ, uċuħ.

Nota

Meta l-'akka' fi kliem tal-istess għerq daqqa titlissen /h/ 'ħe' u daqqa ma titlissinx, tinkiteb dejjem 'akka' (ara t-*Tagħrif*, p. 94 T.ċ.).

Eż. iblah, bluhat; ikrah, kruhat; xebh, xbihat.

II L-AĊĊENT GRAFIKU

Fil-Malti normalment jitniżżel aċċent grafiku wieħed biss (`) u dan fi kliem ta' nisel Rumanz fuq il-vokali tal-aħħar f'tarf il-kelma li jkollha aktar minn sillaba waħda.

Eż. kafè, università.

Nota

Ma jistax jintuża l-apostrofu minflok dan l-aċċent għax l-apostrofu fl-aħħar tal-kelma jirrappreżenta l-konsonanti tal-għerq 'għ' (ara t-*Tagħrif*, pp. 33(2), 39(2), 96-97 T.ċ. (1)).

Eż. faqa', waqqa'.

III NOMI U AĠĠETTIVI BL-'GĦ' BĦALA L-EWWEL KONSONANTI TAL-GĦERQ TAGĦHOM

Meta l-'għ' tkun l-ewwel konsonanti tal-għerq ta' nom jew ta' aġġettiv pożittiv fis-singular, kemm fis-singular u kemm fil-plural għandha tinkiteb quddiem nett.

Eż. Nomi: għasfur > għasafar
għalqa > għelieqi
għarus > għarajjes
għadu > għedewwa
għemil > għemejjel

Aġġettivi: għażiż > għeżież
għarwien > għeriewen

[5] Il-fonema /ʃ/ 'x' tirrealizza ruħha fi kliem bħal 'xi', 'xemx' u 'xagħar'. Fl-ortografija tagħna l-grafema 'x' diġà qed tirrappreżenta wkoll il-fonema /ʒ/ (ara 'xbin', 'ixdqa' u 'xbajt'). Għalhekk, kliem irrealizzat bħal /'ˈteliˈˈviʒən/ u /diˈˈviʒən/ jinkiteb 'televixin' u 'divixin'.

[6] Il-grafema 'z' tirrappreżenta żewġ ħsejjes fonemiċi differenti: il-ħoss mhux imleħħen /ts/ fi kliem bħal 'ziju', 'azzjoni' u 'mezz' u l-ħoss imleħħen /dz/ fi kliem bħal 'gazzetta', 'organizza' u 'mezzi' (ara wkoll iż-*Żieda*, p. 134(7)).

Nota 1
Filwaqt li t-*Tagħrif* (pp. 68(5)-69, 86 para. 2, 114(8) u 115-116 T.ċ.) iħalli l-għażla fuq din il-pożizzjoni tal-'għ' fil-kelma, kemm bi kriterju storiku (l-'għ' fil-plural tiġi fuq quddiem nett, jiġ. 'għ' + vokali) daqskemm bi kriterju sinkroniku (il-vokali tiġi quddiem l-'għ', jiġ. vokali + 'għ' (ara, fost l-oħrajn, it-*Tagħrif*, p. 79-80(13), se jingħażel għal għanijiet prattiċi l-kriterju storiku.

Nota 2
L-aġġettivi 'agħma' (fem. 'għamja', pl. 'għomja') u 'agħraġ' (fem. 'għarġa', pl. 'għoroġ') jaqblu mal-binja tal-komparattivi (qabbel 'sabiħ > isbaħ', 'għani > ogħna', ara t-*Tagħrif*, p. 62(1)).

IV IL-PREFISS 'J' QUDDIEM VERBI LI JIBDEW BL-'GĦ' JEW BL-'H'

Meta l-verb ikun jibda bl-'għ' jew bl-'h' u sewwasew quddiemha nżidu l-prefiss 'j-', ma nibdluhx fil-vokali 'i-' (ara t-*Tagħrif*, p. 31). Hawn qed nirreferu għat-tielet persuna maskil singular fl-imperfett u għat-tielet persuna plural fl-imperfett.

Eż. It-tifel jgħodd; it-tfal jgħoddu; il-marid jhewden; il-bniedem jgħix; il-bnedmin jgħixu; l-għalliem jgħallem.

V NOMI MINN ILSNA RUMANZI/ANGLO-SASSONI LI JIBDEW B'KONSONANTI MTENNIJA

Bħal fil-każ tal-verbi li jsiru Maltin bid-dupplikazzjoni tal-ewwel konsonanti (ara, iż-*Żieda*, p. 132(2)), u l-kelma ta' qabel tkun tintemm b'vokali, fin-nomi verbali mnissla minnhom ma jkunx hemm il-ħtieġa ta' vokali tal-leħen quddiem il-konsonanti hekk imtennija.

Eż. *pettinarsi* > ippettna > ippettnar; **mela**, ħafna ppettnar.
to park > ipparkja > ipparkjar; **mela**, ħafna pparkjar bl-addoċċ.
to type > ittajpja > ittajpjar; **mela**, kellna ttajpar bħan-nies.

VI '-TTIV' F'TARF L-AĠĠETTIVI

L-aġġettivi li jispiċċaw b' '-ttiv' għandhom jinkitbu bit-'t' mtennija bħala parti mill-kelma.

Eż. imperattiv, effettiv, diminuttiv, attiv.

VII IL-KONĠUNZJONI 'U'

Il-konġunzjoni 'u' għandha dejjem tinkiteb 'u', ukoll meta tiġi bejn żewġ kelmiet fejn ta' quddiemha tintemm b'vokali u ta' warajha tibda b'vokali (ara, it-*Tagħrif*, pp. 9 T.ċ., 53 T.ċ. *passim*, 82(42) *passim*, 102 para. 4, 109(71) *passim*).
Eż. ħija u oħti; waħda u oħra; daħlu u umiljawh.

VIII ISMIJIET TA' ĦLEJJAQ

Ismijiet komposti ta' ħxejjex, bhejjem, annimali, ħut, tajr, insetti u rettili li huma fl-istat kostrutt (ara, it-*Tagħrif*, pp. 72(2), 82(43) T.ċ. *passim*, 109(71) para. 2 *passim*) jinkitbu xorta skont ir-regoli tal-istat kostrutt.
Eż. kelb il-baħar; faqqus il-ħmir; farfett il-lejl; widnet il-baħar.